

kunstenaar? – slagen die foto's erin los te komen van 11 september, van de media, van de wereldpolitiek, van globalisering, fundamentalisme, terrorisme en vergelijkbare abstracties. En ook weer niet helemaal, want hun kracht wordt mee bepaald door televisiebeelden die in mijn bewustzijn zijn ingedaald en door mijn gevoelens en gedachten bij 11 september.

Wat Gerhard Richters foto's van de gedode Baader-Meinhof-leden zo indrukwekkend maakt, is dat de serie enerzijds naar meerdere gruwelijke historische werkelijkheden verwijst, anderzijds die geschiedenis overstijgt door uitvergroting en vervaging en de uitvoering in grijstinten. Van de individuele trekken van de personages is geabstraheerd. Richter heeft zelf ook verklaard dat het hem niet om politieke actualiteit gaat maar om 'het algemene gevaar van geloof in ideologieën, van fanatisme en waanzin'. Vandaar ook de verkoop aan het MoMA in New York.²

Kunst als morele vrijplaats

En dan is er nog iets. Kunst is verbeelding in hoofdletters. Beeldende kunst is zintuiglijkheid en verbeelding. Zintuiglijkheid houdt concreet, verbeelding schept afstand tot de werkelijkheid. Als gematerialiseerde producten van de verbeelding zijn kunstwerken werelden op zichzelf. Ze hebben op eigen benen leren staan. Ik vind Mondriaans latere schilderijen magistraal, maar de filosofie erachter op zijn zachtst gezegd twijfelachtig. Ze zeggen dat Fra Angelico het deed met de non die model stond voor de heilige maagd. Toch hoort u mij niet klagen over zijn annunciatie (zie www.statenvertaling/net/kunst). Die autonomie heeft het werk.

In de esthetica van Immanuel Kant is kunst, autonoom ten opzichte van de ethiek, inspirerend voor ethisch handelen. Op de laatste Nexus-conferentie herhaalde de Poolse dichter Zagajewski dit idee in andere woorden: poëzie

Onno Zijlstra

doceert Filosofie aan de Protestantse Theologische Universiteit en aan de Hogeschool voor de Kunsten ArtEZ. Hij is onder meer auteur van *Dilemma's. Een kortere inleiding in de filosofie* en *Wat doet die rode vlek daar linksboven? Inleiding in de esthetica*.

geeft morele energie in plaats van dat ze je vertelt wat je moet doen. Hoe doet kunst dat? Volgens Kant doordat ze, wat ze ook afbeeldt, een harmonisch geheel is en als zodanig, in de woorden van Stendhal, 'un promesse de bonheur' is, een belofte van geluk.

Maar de autonomie zorgt ook voor de mogelijkheid te experimenteren met gedachten zonder dat daar onmiddellijk praktische gevolgen uit voortvloeien – een virtuele omelet te bakken zonder dat er reële eieren worden gebroken. In de eerder genoemde bundel *Kunst als morele vrijplaats* argumenteert Marga van Mechelen terecht dat de kunst een eigen wereld moet blijven. Zij geeft als voorbeeld de Oostenrijkse kunstenaar Mühl. Hij werd in 1991 terecht veroordeeld voor seksueel misbruik. Hij beriep zich op de vrijheid van de kunst maar kunst was bij hem opgegaan in het leven van de commune. Juist door *niet* samen te vallen met het leven kan de kunst onze normen en waarden op de proef stellen. (Schoot 2008, 74-75)

Literatuur

Doorman, M. (1994) *Steeds mooier. Over vooruitgang in de kunst*. Amsterdam: Bakker.
Hegel, G.W.F. (1989) *Over de esthetiek*. Meppel/Amsterdam: Boom.
Heijne, B. (2003) 'Weg met de wezenloosheid: het is tijd voor een kunst die zich naar de werkelijkheid keert'. In: *NRC Handelsblad*, 21 februari.
Küster, V. (2008) *God/Terreur: een tweeluik*. Vught: Skandalon.
Noortwijk, L. van (2005) 'De kracht van ver'. In: *Dordrecht Museum Bulletin*, jrg. 30, nr. 4, 11-13.
Schoot, A. van der (red.) (2008) *Kunst als morele vrijplaats. Moet in de kunst wat elders niet mag?* Amsterdam: d'junge Hond.
Taylor, Ch. (1991) *The Ethics of Authenticity*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.

Noten

- 1 Gerrit Kouwenaar in *Vijf 5 tijgers*, geciteerd in Doorman 1994, 153.
- 2 Vergelijk Küster 2008, 56-59.

Kunst als levend organisme

Anita Twaalfhoven Mavis Carrilho was directeur van Netwerk CS en is nu organisatieadviseur en interimmanager bij bureau iNova, beide organisaties waar diversiteit het uitgangspunt is. Hoe kijkt zij vanuit die optiek aan tegen het belang van kunst voor de samenleving?

'Artistieke praktijken moeten een relatie aangaan met een veranderende samenleving', vindt Mavis Carrilho. 'Het doel daarbij is niet om de samenleving "beter te maken". Het gaat om kunst die een vanzelfsprekende uitingsvorm is van een samenleving. Kunst leeft, is bij wijze van spreken een levend organisme dat verandert in relatie tot de samenleving. Daarnaast is er kunst die fungeert als middel met een maatschappelijk doel. Die twee perspectieven zijn in mijn ogen even waardevol en hebben beide een toegevoegde waarde.'

Welk belang heeft kunst in haar optiek voor een cultureel diverse samenleving? 'Kunst is bij uitstek een manier om groepen in of uit te sluiten', vindt zij. 'Dat zie je ook allebei gebeuren.' Om dit idee te illustreren, blikt zij terug op haar jeugd: 'Toen wij hier met het gezin in 1964 vanuit de Nederlandse Antillen kwamen wonen, liep de hele buurt uit om aan ons haar en onze huid te voelen. Zó uitzonderlijk

waren wij destijds voor hen. Dit beeld zag je ook terug in het kunstaanbod. Er was destijds nauwelijks kunst van migranten te zien. Slechts een handvol reguliere podia was aantrekkelijk voor migranten, daarbuiten bleef het beperkt tot het circuit van de migrantenorganisaties. Alleen in de muziek was het anders, zo was jazz "hippe muziek" waarin zwarte muzikanten zich ontplooiden. Maar voor het publiek bleef jazz desondanks vooral "negermuziek", in de zin van kijken naar "de ander". Andersom speelde dat ook: in het Leids Volkenkundig Museum gingen "wij" met het gezin kijken hoe "zij" voor ons vreemde dingen exposeerden uit hun cultuur.'

Vervagende grenzen

'Zodra kunst meer referenties laat zien aan actuele praktijken, waarin een breed publiek zich kan herkennen, wordt die kloof minder. Dan is het minder "ik en de ander" en gaan de

grenzen in elkaar overlopen. Denk maar aan boeken als *Het huis met de moskee* van Kader Abdolah of *De vliegeraar* van Khaled Hosseini', zegt zij. 'Dat is literatuur voor iedereen. Kader Abdolah heeft in 2006 de Libris Literatuurprijs gewonnen en is een van de belangrijkste Nederlandse schrijvers van het moment. Je leert als lezer iets van zijn woordgebruik, van zijn beeldtaal en de beelden die hij tot leven brengt of de omgangsvormen in een ander land. Ook cabaretiers als Jörgen Raymann of Najib Amhali, nota bene de populairste cabaretier van het moment, spelen een grote rol in het vervagen van grenzen. Dan gaat het om spot, zelfspot, de dingen op zijn kop zetten en andere perspectieven op de samenleving laten zien. Het leuke van cabaretiers is dat ze daar in taboes aanraken. In dit soort kunstuitingen zie je hoe actuele ontwikkelingen in de samenleving hun weg vinden. Ik kan me er enorm aan storen dat, zodra het gaat om het pleidooi dat kunst midden in de samenleving moet staan, men meteen denkt aan kunst met een educatief tintje. Het gaat om iets heel anders, het gaat om mensen als Kader Abdolah of Najib Amhali: hún werk staat midden in de samenleving.'

Ook vormen als *community*

art of beeldende kunst in de sociale ruimte, waarin je een maatschappelijk doel terugziet, doen grenzen vervagen en zijn een verbindende factor. 'Zo kunnen beeldende kunstwerken een rol vervullen als herkenningpunten of markeringpunten in een wijk. Ze kunnen eraan bijdragen dat bewoners zich thuis voelen in de wijk. Participeren, in de zin van bewoners die meedoen en meekiezen in het verfraaien van de omgeving, heeft een meerwaarde. Als in de

'Het belang van kunst kan heel groot zijn in onze multiculturele samenleving'

opdrachtverlening voor een beeldend kunstwerk de stem van de bewoners doorklinkt, kunnen zij zich ermee verbinden. Het geeft het gevoel erbij te mogen horen en erbij te mogen zijn. Maar het kan ook wringen tussen het artistieke proces en datgene wat bewoners willen. Bewoners zoeken herkenbaarheid, een herkenbare emotie. Voor kunstenaars is het dan de uitdaging om die emotie te pakken en artistiek te vertalen in een beeld dat mensen raakt. Dat is niet gemakkelijk, maar juist in die dialoog zit de uitdaging van dergelijke vormen van kunst.'

'Men vraagt zich weleens af hoever je kunt gaan met het inzetten van kunst voor een maatschappelijk doel en of het dan nog wel om kunst gaat. Maar je kunt die zaken niet zomaar van elkaar scheiden. Het is net als in de sportsector. Sporten heeft een intrinsieke waarde voor mensen en ook een toegevoegde waarde, doordat sporters een dialoog met elkaar aan-

Anita Twaalfhoven

is hoofdredacteur van Boekman

gaan. Dat is een bijeffect dat waardevol is, juist in een cultureel diverse samenleving.'

'Er was en is nog steeds een enorme kloof die we de afgelopen periode zijn gaan dichten', concludeert Carrilho. 'De variatie is rijker geworden, met kunstvormen die op veel meer plekken worden geëxposeerd en natuurlijke cross-overs tussen kunstenaars die uit verschillende praktijken putten. Dat heeft niet alleen te maken met migratie, maar ook met mondialisering. Die verrijking vind ik fantastisch. Op veel plekken wordt inmiddels op een vanzelfsprekende manier met diversiteit omgegaan en als vanzelfsprekend gebruikgemaakt van allerlei talen en uitingvormen: dans, muziek, religieuze gebruiken. Als het gaat om integratie en sociale cohesie is het veelzijdig verkennen van elkaars tradities heel belangrijk. Kunst speelt daarin een grote rol.'

Belang van scholing

Het kunstvakonderwijs stimuleert dit nog onvoldoende, vindt zij. 'Datgene wat wij als samenleving onderwijzen, is bepalend voor de manier van denken van een nieuwe generatie kunstenaars. Maar juist daarin zie je nog heel weinig verandering plaatsvinden en heeft de culturele sector nog veel te ontwikkelen. Je hoort vaak van kunstenaars dat zij hun eigen culturele achtergrond min of meer in de kast zetten omdat daar binnen het onderwijs onvoldoende ruimte voor is. Pas na de academie zetten kunstenaars hun vakmatige technieken dan in voor de eigen inspiratiebronnen.'

'De nieuwe ontwikkelingen op dit gebied lopen eerder via informele leerlijnen. Zoals de talentontwikkelingsprogramma's op televisie van de laatste tijd: *Idols*, *X-factor* of programma's die op zoek gaan naar de beste hoofdrolspeler voor een musical, de beste rockband of modeontwerper. Ik kan ontzettend genieten van de rijkdom aan talent en de etnische diversiteit die je daarin terugziet. Televisie is in die

zin sowieso wat toegankelijker dan de kunstwereld, omdat formele kwalificaties als een diploma van de toneelschool niet zo'n grote rol spelen. Het is eerder de vraag of het werkt en of het overkomt bij de kijker. Het draait sterker om populariteit.'

Met het oog op de toekomst vindt zij vooral het kunstonderwijs op scholen van belang. 'Daar is veel meer te halen dan nu al gebeurt, vooral op de basisscholen: dat is de plek waar je alle kinderen kunt bereiken met kunst en cultuur. Door met hen naar veel meer activiteiten te gaan, hen met meer kunstenaars in aanraking te brengen of overal kijkjes achter de schermen te bieden. Maar hen ook te prikkelen met vragen als: wat is een kunstenaar eigenlijk en hoe zou het zijn als je zelf een kunstenaar zou zijn? Zo kun je alle kinderen opleiden als toeschouwer en hen laten zien dat het kunstenaarschap een weg is die ook voor hen kan openliggen. In het ideale plaatje, waarin de kunstwereld geen bevolkingsgroepen buitensluit maar juist insluit, kan het belang van kunst heel groot zijn in onze multiculturele samenleving.'